

Бочарова Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права, політології та міжнародних відносин
Університет імені Альфреда Нобеля
м. Дніпро, Україна*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО БІЛЛЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В ІНТЕРНЕТІ

Робота присвячена аналізу спроб сучасної кодифікації прав людини в кіберпросторі. Підкреслено, що проблема захисту фундаментальних прав і свобод користувачів Інтернету стає умовою подальшого розвитку інформаційного суспільства, оскільки постійно зростає кількість людей, які пов'язані зі створенням, зберіганням, переробкою і розповсюдженням інформації. Крім того, інформаційне суспільство також створює нові права людини, так звані інформаційні права і свободи (digital rights), які охоплюють сукупність правомочностей людини у сфері застосування інформаційних технологій і сервісів, виробництва і забезпечення захисту інформації, а також доступу до Інтернету. Висвітлюється правотворча діяльність міжнародних міжурядових організацій, а також новітні правозахисні ініціативи громадянського суспільства, пов'язані із створенням універсального міжнародного документу щодо забезпечення прав людини в інтернет-середовищі.

Вступ

Інформаційне суспільство в наш час розглядається як нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами діяльності людей є інформація і знання, а технології набувають значення не тільки технічних засобів, але і соціальних інструментів реалізації людського потенціалу. Інформаційна модель побудови майбутнього суспільства стала новою парадигмою суспільного розвитку на противагу минулій механістичній парадигмі. В рамках цієї парадигми розробляються сучасні стратегії суспільного розвитку як на

міжнародному, так і на локальному рівні. Як приклади можна привести підписання лідерами світових держав основоположного документа *Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства* [1], проведення під егідою ООН *Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства* (The World Summit on the Information Society – WSIS), який проходив в два етапи (у Женеві, в грудні 2003 р., і в Тунісі, в листопаді 2005 р.) [2], а також ухвалення Європейським Союзом *Плану дій*, який визначив рух Європи до інформаційного суспільства [3].

Таким чином, у сучасному світі визначився загальноцивілізаційний вектор розвитку у вигляді інформаційної сервісно-технологічної економіки, в умовах якої виробництво, обробка та поширення інформації і знань складають значну частину внутрішнього валового продукту. Розбудова інформаційного суспільства у відповідності до світових тенденцій становить головний напрям соціально-економічного розвитку України. Його було позначено в *Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки»*: «Одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [4].

У центрі суспільних перетворень, які супроводжують побудову інформаційного суспільства, поставлена людина, її потреби і інтереси. В *Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства* підкреслюється, що суть трансформації, яку несе інформаційно-комунікаційний прогрес, полягає в її здатності сприяти людям і суспільству у використанні знань і ідей.

У Європейському Союзі випущена *Зелена книга «Життя і робота в інформаційному суспільстві: спочатку люди»* [5]. Одним з викликів, який суспільству висуває технологічний прогрес, тут визначено підготовку людських ресурсів, тобто людей освічених і здатних використовувати інформаційні технології. В іншому документі – *Плані дій ЄС «Інформаційне суспільство для всіх»* окреслений план заходів по розбудові інформаційного суспільства, серед яких вільний доступ до

мережі Інтернет, охорона персональних даних, недопущення розшарування суспільства на «інформаційно багатих» та «інформаційно бідних» [6].

Людське вимірювання сутності інформаційного суспільства чітко позначене в *Туніському зобов'язанні*, прийнятому на Всесвітній зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства 18 листопада 2005 р.: «Ми знов підтверджуємо наше прагнення і рішучість побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і направлене на розвиток інформаційне суспільство на основі цілей і принципів *Статуту ООН*, міжнародного права і принципів багатосторонніх угод, дотримуючи в повному обсязі і підтримуючи *Загальну декларацію прав людини*, з тим, щоб люди у всьому світі могли створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися і обмінюватися ними для того, щоб повною мірою розкрити свій потенціал» [7].

Питання правового регулювання Інтернету набувають все більшу актуальність в умовах розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація соціуму проявляється в широкому застосуванні високошвидкісного індустріального Інтернету (internet of things), інтегрованих промислових мереж і штучного інтелекту, сервісів автоматичної ідентифікації, збору і обробки глобальних баз даних (big data), хмарних сервісів і обчислень (cloud computing), «розумних» робототехнічних комплексів (smart everything), в розвитку соціальних мереж, різноманітних ІТ-платформ і сервісів в цифровому середовищі. Нова цифрова реальність впливає на розвиток державних і суспільних інститутів, а також на правовий статус особи. Проблема захисту фундаментальних прав і свобод користувачів Інтернету стає умовою подальшого розвитку інформаційного суспільства, оскільки постійно зростає кількість людей, які пов'язані зі створенням, зберіганням, переробкою і розповсюдженням інформації. Крім того, інформаційне суспільство також створює нові права людини, так звані інформаційні права і свободи (digital rights), які охоплюють сукупність правомочностей людини у сфері застосування інформаційних технологій і сервісів, виробництва і забезпечення захисту інформації, а також доступу до Інтернету.

Питання дослідження прав людини в Інтернеті висвітлюються в роботах багатьох зарубіжних (Д. Редекер, О. Поллісіно, Дж. Ромео, Н. Сьюзор, Л. Гілл, Е. Селесте, Р. Браундсворд) і

вітчизняних авторів (А. Пазюк, О. Барабаш, І. Сопілко, І. Забара, П. Сухорольський, А. Костенко, Ю. Разметаєва та інших).

Метою даного підрозділу є аналіз новітніх правозахисних ініціатив, пов'язаних зі створенням універсального міжнародного документу щодо забезпечення прав людини в інтернет-середовищі.

1. Методологічні засади визначення сучасних прав людини в Інтернеті в документах міжнародних організацій

Умови транскордонності цифрового світу поставили питання про міжнародне законодавство щодо захисту прав людини у віртуальному просторі. Воно вирішуються перш за все у рамках міжнародних урядових організацій, таких, наприклад, як ООН та Рада Європи.

Розвиток інформаційних технологій у 1980-х і, особливо, у 1990-ті роки визначив не тільки економічний потенціал сучасних держав, але і обумовив суспільно-політичні процеси, які безпосередньо впливають на права людини. У зв'язку з цим постало завдання оновлення каталогу прав людини. Це завдання вирішувалося міжнародною спільнотою як на глобальному, так і на регіональному рівнях. В якості глобальних прикладів можна навести прийняття Генеральною Асамблеєю ООН резолюції від 8 вересня 2000 р. «Декларація тисячоліття» [8], де підтверджена воля світової спільноти до подальшого розвитку і удосконалення інституту прав людини в нових суспільних реаліях, або проведення ЮНЕСКО міжнародних конференцій з етичних аспектів інформаційного суспільства [9], провідною проблемою яких є дотримання існуючих прав людини і виявлення нових прав, обумовлених технологічними змінами. Вироблення нових норм регулювання у сфері забезпечення прав людини повинно перш за все здійснюватися з урахуванням нових факторів суспільного розвитку, обумовлених виникненням Інтернету як технології, яка в найбільшій мірі втілює перехід людства до інформаційного суспільства.

В цьому плані звертає на себе увагу цікавий і, на наш погляд, недооцінений у нас документ *soft law*, створений у результаті діяльності *Міжурядової ради по реалізації спеціальної Програми ЮНЕСКО «Інформація для усіх» (UNESCO Information for All Programme – IFAP)*. Програма була розпочата у 2000 році, і влітку 2001 року прийнята на 31-й сесії Генеральної конференції

ЮНЕСКО. Концепція Програми – це уявлення про світ, у якому кожен має доступ до інформації, важливої для нього, і має можливість і необхідні навички використання отриманої інформації для вирішення життєво важливих проблем і побудови більш досконалого суспільства [10]. Планування та реалізація в рамках *Програми* здійснюється під керівництвом Міждержавної ради, в яку входять 26 держав-членів ЮНЕСКО, обраних Генеральною конференцією ЮНЕСКО. Метою Програми «Інформація для всіх» є: сприяння міжнародному розгляду та обговоренню етичних, правових і соціальних проблем, що породжуються інформаційним суспільством [11].

Спеціальна Робоча група Програми «Інформація для всіх» у 2011 р. підготувала *Кодекс етики для інформаційного суспільства*, який був представлений на розгляд 36 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО [12].

Кодекс етики є безпосереднім результатом роботи міжкультурного органу і включає в себе підсумки ряду регіональних нарад і конференцій ЮНЕСКО з питань інформаційної етики. ЮНЕСКО співпрацювала з основними зацікавленими сторонами та науковим співтовариством з метою проведення досліджень і підвищення рівня інформованості в області етичних аспектів інформаційного суспільства. *Кодекс етики* не має обов'язкового характеру, він звернений до всіх зацікавлених сторін інформаційного суспільства та суспільства знань. У 18 пунктах (статтях) викладено ряд універсальних цінностей і керівних принципів, які у подальшому пропонується використовувати урядам у правотворчості та правозастосуванні.

Етичні норми інформаційного суспільства встановлюються на основі *Загальної декларації прав людини* і включають в себе право на свободу вираження поглядів, право на загальний доступ до інформації, зокрема, до інформації, яка відноситься до суспільного надбання, право на освіту та право на участь у культурному житті. Однією з найскладніших етичних проблем є проблема нерівності доступу до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) між різними країнами і між міськими і сільськими громадами всередині країни.

Пошук належних форм регулювання Інтернету на міжнародному рівні за допомогою soft law міжнародного права відбувається завдяки діяльності *Ради з прав людини* ООН. В порядку денному цього міждержавного органу постійно

присутній розгляд питань про прийняття нових стандартів прав людини в Інтернеті, створення міжнародної конвенції про гарантування і захист прав людини в цифровому середовищі, до якої мають приєднатися всі країни ООН. Важливе методологічне значення в цьому плані мають Резолюції Ради: 26/13 від 26 червня 2014 року *Про заохочення, захисту і здійснення прав людини в Інтернеті*, 12/16 від 2 жовтня 2009 року *Щодо свободи думок і їх вільному вираженні*, 28/16 від 24 березня 2015 року *Про право на недоторканність приватного життя в цифровому столітті*, 23/2 від 13 червня 2013 року *Про роль права на свободу думок і їх вільне вираження у сприянні розширенню прав і можливостей жінок*.

В Резолюції Ради 32/13 від 1 липня 2016 року *Заохочення, захист і здійснення прав людини в Інтернеті* підтверджено, що права, якими людина наділена в реальному житті, повинні бути також захищені он-лайн. Резолюція прирівнює доступ до мережі Інтернет до базових прав людини.

У липні 2021 р. прийнятий новий варіант Резолюції *Заохочення, захист та здійснення прав людини в Інтернеті* Ради з прав людини ООН (Human Rights Council, HRC), яка засуджує практику блокувань Інтернету та онлайн-цензури – Human Rights Council Forty-seventh session 21 June–13 July 2021 Agenda item 3. Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development (A/HRC/47/L.22).

Резолюцію прийнято у зв'язку з блокуванням соціальних мереж у М'янмі після військового перевороту в цій країні. Рада з прав людини закликала держави утриматися та припинити подібні практики, а також забезпечити відповідність національного законодавства зобов'язанням перед світовим співтовариством у галузі прав людини, включаючи свободу переконань, свободу самовираження в Інтернеті та право на мирні онлайн-збори. Крім того, Рада засудила випадки порушень прав людини під час здійснення громадянами їхніх прав та фундаментальних свобод в Інтернеті, закликала держави забезпечити відповідальність за подібні дії та створити ефективний механізм захисту від посягань на гарантовані свободи. Відключення Інтернету в цілих країнах траплялися також через іноземне втручання, а акти цензури в Інтернеті

стали регулярною практикою транснаціональних компаній-власників соціальних мереж.

Окрім Резолюцій Ради з прав людини існує ряд резолюцій відповідної проблематики Генеральної Асамблеї ООН. Наприклад, A/RES/68/167 *Право на недоторканність особистого життя в цифровому столітті* від 21.01.2014 та A/RES/68/243 *Досягнення в сфері інформатизації та телекомунікацій в контексті міжнародної безпеки* від 27.12.2013 та інші [13].

З 2006 року Генеральний Секретар ООН щорічно скликає засідання *Форуму по Управлінню Інтернетом (Internet Governance Forum, IGF)* [14] для обговорення питань управління і використання Інтернету, в тому числі правового регулювання, етики і моралі, дотримання прав людини, свободи вираження думок та кібербезпеки. 16-й щорічний IGF має відбутися 6-10 грудня 2021 у Польщі під гаслом «Інтернет об'єднує». У порядку денному Форуму ряд питань правозахисної проблематики (економічна та соціальна інтеграція та права людини, універсальний доступ і ефективність підключення, права споживачів) [15].

Знаковою подією на рівні ООН стала *Глобальна нарада широкого кола зацікавлених сторін з питання про майбутнє управління Інтернетом*, яка відбулася у Сан-Паулу 23 і 24 квітня 2014 року (The Global Multistakeholder Meeting on the Future of Internet Governance (NETmundial)). У зустрічі взяли участь 930 учасників із 110 різних країн, які представляли громадянське суспільство, приватний сектор, наукові кола, технічне співтовариство, уряди та міжурядові організації, а також понад 1000 віддалених учасників з 23 країн по всьому світу. За підсумками обговорення проблем регулювання інтернет-середовища був сформований єдиний підхід щодо необхідності того, щоб права людини лежали в основі управління Інтернетом [16].

Узагальнюючи позиції ООН стосовно захисту прав людини в Інтернеті, Верховний комісар ООН з прав людини М. Бачелет у програмному виступі «Права людини у цифрове століття» (Нью-Йорк, 17 листопада 2019 р.) зазначила такі позиції. Цифрові технології вже принесли чимало користі. Їхня цінність для прав людини та розвитку величезна. Ми можемо встановлювати зв'язки та спілкуватися з людьми по всьому світу, як ніколи раніше. Ми можемо розширювати права та можливості,

передавати інформацію та проводити розслідування. Ми можемо використовувати шифрування повідомлень, знімки з супутника та потокові дані, щоб безпосередньо захищати та заохочувати права людини. Ми навіть можемо використовувати штучний інтелект, щоб передбачити та запобігти порушенням прав людини. Але ми не можемо заплющувати очі і на їхній темний бік. «Я скажу прямо: цифрова революція – це серйозна глобальна проблема у галузі прав людини. Її безперечна користь не скасовує її очевидних ризиків. Ми не можемо розглядати кіберпростір та штучний інтелект як ніким некеровані області, які не піддаються контролю – як «чорну дірку» в галузі прав людини. Одні й самі права існують як і у віртуальному, і у реальному світі. Генеральна Асамблея ООН та Рада з прав людини підтвердили це» (<https://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25158&LangID=R>).

Інша міжнародна міжурядова організація – Рада Європи є «лідером» з розробки та прийняття міжнародно-правових документів у вигляді рекомендацій державам-членам у сфері захисту прав та свобод користувачів інтернету. У 2003 році Комітет Міністрів Ради Європи в Декларації про свободу комунікацій (спілкування) в Інтернеті вперше закликав держави-члени «сприяти та заохочувати доступ для всіх до інтернет-зв'язку та інформаційних послуг на недискримінаційній основі за доступною ціною». Рада Європи співпрацює з урядами, приватним сектором, громадянським суспільством та іншими суб'єктами, щоб сформувати Інтернет як безпечне та відкрите середовище, де забезпечуються права людини, можуть процвітати свобода вираження поглядів, свобода зібрань та об'єднань, ідеологічна різноманітність, культура та освіта. Координуючим центром такої роботи є *Керівний комітет із питань ЗМІ та інформаційного суспільства* (CDMSI), який напрацьовує відповідну нормативну базу. У 1981 р. Рада Європи прийняла перший міжнародний договір, що стосується права фізичних осіб на захист їхніх персональних даних: *Конвенція про захист фізичних осіб щодо автоматичної обробки персональних даних*, відома як «Конвенція 108» [17]. Проблематика прав людини визначена також у *Конвенції про кіберзлочинність*, яка набула чинності 01.07.2006 р. [18].

Рада Європи – перша європейська міжнародна організація, створена у 1949 р., яка своїм головним завданням оголосила

захист прав людини. З цією метою була прийнята європейська *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* і забезпечений механізм її реалізації.

Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на права людини і цінності демократії вперше був розглянутий на конференції Ради міністрів РЄ у грудні 1997 р. у Греції. Створений за її рішенням *Комітет експертів РЄ по інформаційному суспільству* розробив документ, який було прийнято у травні 2005 р. під назвою «*Декларація Комітету міністрів про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві*» [19].

Основна ідея *Декларації* полягає в тому, що такі цінності, як права людини, демократія, верховенство права, суспільна згода і довіра між людьми зберігаються при застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Структурно *Декларація* складається з Преамбули і двох розділів. В Преамбулі підкреслюється, що всі права, закріплені у *Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод*, у повному обсязі зберігають свою силу в інформаційну епоху і повинні бути захищені надалі незалежно від нових технологічних досягнень. В той же час, інформаційні технології можуть запропонувати нові можливості для реалізації прав людини, а відсутність або обмеження доступу до ІКТ може позбавити людей можливості реалізувати свої громадянські права.

Перший розділ «*Права людини в інформаційному суспільстві*» містить 8 пунктів (Право на свободу вираження, інформації і комунікацій. – Право на повагу приватного життя і таємниці листування. – Право на освіту і загальний доступ до інформаційних технологій. – Заборона рабства, примусової праці і торгівлі людьми. – Право на неупереджений суд і заборону позасудового переслідування. – Захист власності. – Право на вільні вибори. – Свобода зібрань).

По суті, перераховані в *Декларації* права і свободи повністю або частково повторюють список, приведений в багатьох інших аналогічних документах, зокрема, в *Міжнародному Біллі про права людини*. Проте, є і відмінності. Вперше були порушені питання державної і приватної цензури, захисту особистої інформації, навчання людей з метою надання допомоги в оцінці якості інформації. Крім цього, в документі йде мова про етику у

медіа-сфері і використання інформаційних технологій для розвитку демократії і свободи зібрань у кіберпросторі.

В другому розділі *Декларації Комітету міністрів* показаний новий механізм забезпечення прав і свобод людини. Підкреслюється, що «побудова всесвітнього Інформаційного суспільства, заснованого на повазі до прав людини і верховенстві права, потребує нових форм солідарності, співпраці і взаємодії між урядами, громадянським суспільством, приватним сектором і міжнародними організаціями». Таким чином, разом з державами і міжнародними організаціями в систему захисту прав людини включаються *громадські організації і приватні підприємницькі структури*. Задачею держав-членів Ради Європи, зазначається в *Декларації*, є не тільки забезпечення доступу до нових технологій, але і вживання заходів для захисту громадян від нових видів порушення прав людини з використанням ІКТ. Інститути громадянського суспільства через Конференцію міжнародних неурядових організацій повинні взяти участь у підготовці єдиних заходів для ефективного забезпечення прав людини. Приватному бізнесу рекомендується розробити заходи саморегулювання для забезпечення права на приватне життя, таємницю листування, підтримку свободи вираження і спілкування. Рада Європи, у свою чергу, підвищуватиме обізнаність щодо *Конвенції про кіберзлочинність* і *Додаткового протоколу* до неї, а також щодо *Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108)* і стимулюватиме приєднання до них нових країн.

Декларація Комітету міністрів РЄ РЄ про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві – це перша міжнародна декларація, покликана забезпечити дотримання прав людини в епоху Інтернету і сучасних інформаційних технологій. Вона є першою спробою визначення правових рамок в даній сфері і готує підґрунтя для оновлення принципів *ЕКПЛ* у кіберепоху. Декларація також закладає основу для нового етапу співпраці у сфері захисту прав людини як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Ідеї вказаної *Декларації Комітету міністрів РЄ* отримали подальший розвиток в інших документах цієї міжнародної організації, а управління інтернетом (Internet Governance) перетворилося у важливий напрямок діяльності цієї міжнародної організації. Управління Інтернетом розуміється як розробка та

застосування урядами, приватним сектором та громадянським суспільством у їхніх відповідних ролях спільних принципів, норм, правил, процедур прийняття рішень та програм, які формують еволюцію та використання Інтернету. Щоб забезпечити стійкий, орієнтований на людей та правовий підхід до Інтернету, Рада Європи бере участь у встановленні та просуванні стандартів, налагодженні партнерських відносин та сприянні діалогу між багатьма зацікавленими сторонами. З цією метою в рамках Ради Європи була розроблена *Стратегія управління Інтернетом на 2016-2019 роки*.

Мета стратегії полягає в тому, щоб забезпечити, щоб державна політика в Інтернеті була орієнтована на людей, щоб побудувати демократію в Інтернеті, захистити користувачів Інтернету та забезпечити повагу та захист прав людини в Інтернеті. Зокрема, стратегія визначається низкою ключових дій та заходів, які спрямовані на захист свободи, конфіденційності та безпеки користувачів Інтернету, а також розширення можливостей та залучення їх як зацікавлених сторін у діалог з управління Інтернетом[20]. Контроль за реалізацією *Стратегії* здійснює Керівний комітет з питань ЗМІ та інформаційного суспільства (Steering Committee on Media and Information Society – CDMSI), який періодично публікує звіти про діяльність [21].

Продовжується напрацювання документів, які мають закласти підвалини оновлення ЄКПЛ і розробку узагальнюючого документу стосовно сучасних принципів використання Інтернету в інтересах людей.

Серед документів soft law зазначимо низку *Рекомендацій Комітету міністрів* Ради Європи:

- про вільний транскордонний потік інформації в Інтернеті (2015);
- про захист викривачів (2014);
- про захист прав людини щодо послуг соціальних мереж (2012);
- про захист прав людини щодо пошукових систем (2012);
- про захист та сприяння універсальності, цілісності та відкритості Інтернету (2011);
- про нове поняття засобів масової інформації (2011);
- про заходи щодо сприяння повазі свободи слова та інформації щодо Інтернет-фільтрів (2008);

- про заходи щодо підвищення цінності Інтернету для публічних послуг (2007);
- про сприяння свободі слова та інформації в новому інформаційно-комунікаційному середовищі (2007) [22].

Звертаємо увагу на важливе методологічне значення *Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо Інтернет-свободи (Recommendation CM/Rec(2016)5 of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 2016 at the 1253rd meeting of the Ministers' Deputies)* [23]. В документі зокрема зазначено, що *Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* (ETS № 5, далі – *Конвенція*) застосовується як в автономному режимі (оффлайн) так і онлайн. Держави-члени Ради Європи мають негативні і позитивні зобов'язання щодо дотримання, захисту і заохочення прав людини та основних свобод в Інтернеті. При цьому «Інтернет-свобода розуміється як здійснення і користування в Інтернеті правами людини і основними свободами, а також їх захист відповідно до *Конвенції та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права*. Держави-члени Ради Європи повинні вжити активний підхід до імплементації *Конвенції* та інших стандартів Ради Європи щодо Інтернету. Розуміння свободи Інтернету повинно бути всеосяжним і твердо ґрунтуватися на цих стандартах». В документі сформульоване поняття «показники свободи інтернету» (Internet freedom indicators). Зазначається, що «свобода Інтернету розуміється як здійснення та користування в Інтернеті правами людини та основними свободами та їх захист відповідно до *Конвенції*. Ці показники свободи Інтернету зосереджені на праві на свободу вираження поглядів, праві на свободу зібрань та асоціацій, праві на приватне життя та праві на ефективний засіб захисту. Вони спираються на існуючі та встановлені стандарти та механізми забезпечення прав людини».

У 2014 р. була прийнята *Рекомендація CM/REC(2014)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо посібника з прав людини для інтернет-користувачів*. В ній наголошується, що великомасштабні перетворення, пов'язані із впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій практично у всі сфери життя, повинні контролюватися і спрямовуватися в інтересах суспільства і людей [24]. Посібник призначений для користувачів, приватних компаній, державних

органів та всіх тих, хто зобов'язаний поважати та захищати права людини в Інтернеті та поза ним. У Посібнику інтернет-користувачі зможуть знайти інформацію про свої права в Мережі, такі як:

- доступ та недискримінація;
- свобода вираження поглядів та інформації;
- свобода зборів, об'єднань та участі;
- конфіденційність та захист даних;
- освіта та грамотність;
- захист дітей та молоді;
- право на ефективні засоби правового захисту за порушення прав людини.

Також наводяться варіанти заходів, які можуть вжити уряди для просування прав людини в Інтернеті.

У *Рекомендаціях CM/Rec(2014)6* Комітету міністрів вказується, що держави-члени Ради Європи зобов'язані гарантувати дотримання прав та основних свобод людини, закріплених у *Європейській конвенції про права людини*, будь-якій особі, яка перебуває під їх юрисдикцією, і що цей обов'язок продовжує діяти в контексті користування Інтернетом.

Посвячений *Посібнику* спеціальний веб-сайт (<http://internet-users-rights.coe.int>) містить дані про правові норми, механізми та засоби захисту, доступні інтернет-користувачам у всіх 47 державах-членах Ради Європи. Триває співпраця з різними сторонами для застосування *Посібника* для того, щоб користувачі Інтернету мали доступ до ефективних засобів правового захисту в ситуаціях, коли вони вважають, що їхні права були обмежені або порушені.

Інший вид документів м'якого права – *Декларації Комітету Міністрів Ради Європи* регламентують такі питання:

- захист свободи слова та свободи зібрань та об'єднань щодо приватних Інтернет-платформ та постачальників онлайн-послуг (2011);
- захист свободи вираження поглядів та інформації та свободи зібрань та об'єднань щодо доменних імен Інтернету та рядків імен (2011);
- нейтральність мережі (2010);
- управління адресними ресурсами Інтернет-протоколу в інтересах суспільства (2010);
- заходи щодо сприяння дотриманню статті 10 ЄКПЛ (2010 р.);

– розподіл та управління цифровим дивідендом та суспільні інтереси (2008);

– свобода спілкування в Інтернеті (2003) [25].

В плані систематизації та обґрунтування прав людини в інтернет-середовищі виділяється *Декларація Комітету міністрів з питань ICANN, прав людини та верховенства права (прийнята Комітетом міністрів 3 червня 2015 року на 1229-му засіданні заступників міністрів)*. Звертаємо увагу на методологічно важливе положення цієї *Декларації*: «Користувачі Інтернету повинні мати можливість здійснювати свої права людини та основні свободи, не зазнаючи незаконного, непотрібного або непропорційного втручання. Ці права повинні *мати перевагу над* загальними умовами обслуговування інтернет-компаній приватного сектора та технічними повноваженнями спеціалізованих організацій, таких як Інтернет-корпорація з присвоєння імен та номерів (ICANN)».

Наприкінці 2020 р. в умовах святкування 70-річчя *Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних* в Раді Європи був підготовлений аналітико-прогностичний документ *Інформаційне суспільство: Фокус 2021 (Information Society: Focus 2021)* [26], в якому сконцентровані принципи подальшого розвитку захисту прав людини в специфічних умовах технологічного прогресу і визначена існуюча правова база, створена Радою Європи, для юридичного забезпечення правозахисного руху.

Серед напрямків захисту прав людини в цифровому середовищі визначені:

– Захист свободи вираження поглядів (Defending Freedom of Expression).

– Посилення цифрового управління (Enhancing Digital Governance).

– Вивчення штучного інтелекту (Exploring Artificial Intelligence).

– Захист конфіденційності (Safeguarding Privacy).

– Боротьба з кіберзлочинністю (Combating Cybercrime).

Новелою останнього часу є акцент на ролі інтернет-провайдерів у наданні та налаштуванні змісту в Інтернеті, управлінні даними користувачів, а також впровадження обмежувальних політик або програм спостереження. Рада Європи доручила групі експертів розробити політику, засновану на принципі верховенства права, щодо відносин між державними

органами та інтернет-посередниками стосовно зобов'язань та відповідальності по дотриманню прав людини. Основи такої політики сформульовані в *Рекомендаціях Комітету міністрів державам-членам щодо ролей та відповідальності інтернет-посередників* [27]. Документ посилається на *Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй з питань бізнесу та прав людини* [28] і стверджує, що посередники повинні поважати права і свободи людини «незалежно від спроможності чи бажання держав виконувати свої власні зобов'язання з прав людини». Вільний потік інформації та ідей має ґрунтуватися на чіткій та прозорій політиці. У *Рекомендаціях* також зазначається, що Інтернет-посередники повинні проводити регулярні оцінки належної обачності «відповідності їхньому обов'язку поважати права людини та основні свободи та відповідним обов'язкам», а також надавати продукти та послуги без будь-якої дискримінації. Розділ «Обов'язки інтернет-посередників» зосереджено на аспектах прозорості та підзвітності, модерації вмісту посередниками, використання персональних даних та доступу користувачів до ефективних засобів правового захисту. Інтернет-посередники повинні забезпечити доступ до політики та інструкцій, що визначають права користувачів, і написані зрозумілою мовою. Ці документи та правила модерації змісту мають бути загальнодоступними. Рекомендація підтверджує, що процес розробки умов надання послуг і політики має бути інклюзивним, і заохочує інтернет-посередників співпрацювати з правозахисниками, організаціями споживачів та іншими групами, що представляють користувачів.

Паралельно в Раді Європи проводиться робота відносно формулювання правових, соціальних та етичних міркувань, пов'язаних з алгоритмами та автоматизованою обробкою технічних даних. Досліджуються такі сфери, як соціальні конструкції навколо алгоритмів, вплив алгоритмів на права людини, а також механізми відповідальності за управління Інтернетом, прозорість та етика управлінської діяльності. Здійснено кроки щодо встановлення основи для партнерства між Радою Європи та Інтернет-компаніями з метою створення простору спільних дій з питань, пов'язаних з реалізацією прав людини в Інтернеті. Рада Європи, таким чином, спрямована на сприяння діалогу між Інтернет-компаніями та іншими зацікавленими сторонами.

Проблема забезпечення прав людини у зв'язку з використанням *штучного інтелекту* є однією з центральних для сучасної правозахисної діяльності Ради Європи. Для координації зусиль експертного середовища був створений міждисциплінарний спеціальний *Комітет з питань штучного інтелекту (Ad-hoc Committee on Artificial Intelligence – CAHAI)*, в завдання якого входить створення правової бази для розробки, проектування та застосування штучного інтелекту на основі стандартів прав людини, демократії та верховенства права. У 2019 році Комітет міністрів видав *Декларацію про маніпулятивні можливості алгоритмічних процесів* та рекомендації щодо алгоритмічного впливу на права людини [29]. У *Декларації* міністри висловили побоювання, що особи через використання передових цифрових технологій, зокрема методів мікронацілювання, можуть не мати змоги формулювати свої думки та приймати рішення незалежно від автоматизованих систем, і що вони можуть навіть піддаватися маніпуляціям не лише стосовно їхнього економічного вибору, а й їх соціальної та політичної поведінки. Комітет міністрів закликав 47 держав-членів розглянути «потребу в додаткових захисних системах, що стосуються даних, які виходять за рамки сучасних уявлень про захист та конфіденційність персональних даних та мають значний вплив стосовно цільового використання даних на суспільство та щодо здійснення прав людини».

Таким чином, наведені приклади показують, що зусиллями міжнародних організацій розроблені чіткі правові стандарти в галузі прав людини в онлайн середовищі. Права людини в Інтернеті проголошені універсальними, неподільними, взаємозалежними і взаємопов'язаними. Разом з цим серйозною проблемою міжнародного режиму прав людини онлайн залишається вироблення ефективних правозастосовних механізмів. Відсутність підзвітності та захисту від зловживань є ще більш складним завданням. Питання юрисдикції та вплив бізнес-корпорацій створюють додаткові складності.

2. Проекти Міжнародного біллю про права людини в Інтернеті громадянського суспільства

За умов відсутності кодифікованого міжнародного законодавства з кінця 90-х років 20 ст. з'являються спроби запропонувати суспільству різні варіанти *Міжнародного біллю*

про права людини в Інтернеті з боку різноманітних громадських об'єднань і організацій. За період з 1999 р. по 2015 р. дослідники нараховують біля 30 ініціатив такого роду [30].

Ці громадянські ініціативи в тій або іншій мірі пов'язані з ідеологією так званих кіберлібертаріанців і проголошеною їх лідером Джоном Барлоу «Декларацією незалежності Інтернету» [31], в якій Інтернет визначений як самостійний юридично значимий простір.

Рух кіберлібертаріанців тісно пов'язаний з організацією Electronic Frontier Foundation (EFF) – міжнародною некомерційною групою із захисту цифрових прав, що базується в Сан-Франциско, Каліфорнія. Фонд був заснований 10 липня 1990 року Джоном Гілмором, Джоном Перрі Барлоу та Мітчем Капором для просування громадянських свобод в Інтернеті. Головним постулатом кіберлібертаріанства є визнання принципової недоторканності кордонів індивідуальної та економічної свободи, значне розширення яких має стати нормою в інформаційному суспільстві. Для повноцінного використання всіх потенційних можливостей кіберпростору практично повинні виконуватися деякі обов'язкові умови. Це дотримання індивідуальної свободи активної особистості, добровільне співробітництво як основний принцип організації співтовариств усіх рівнів, усіякє заохочення творчої активності кожного члена такої спільноти, а також доступність самого кіберпростору для якнайширшого кола бажаючих. Кіберлібертаріанці виступають за використання технологій як засобу просування індивідуальних або децентралізованих ініціатив і зменшення залежності від центральних урядів. Вони вважають, що нові технології радикально просувають наші свободи, але вони також дають змогу безпрецедентному вторгненню в приватне життя. EFF бореться в судах, щоб зберегти права на конфіденційність у цифровому світі, і співпрацює з партнерами по всьому світу, щоб підтримати розвиток технологій захисту конфіденційності [32].

Декларація незалежності кіберпростору Джона Перрі Барлоу була опублікована у 1996 р. як відповідь на спробу уряду США фактично ввести цензуру в Інтернеті (підписання Президентом Б. Клінтоном так званого Закону про реформу телекомунікацій (Telecommunications Reform Act). Назву отримала по аналогії з *Декларацією незалежності США 1776 р.*, яка започаткувала становлення нової незалежної держави. Барлоу висловив

радикальне неприйняття будь-яких обмежень на свободу самовираження в Інтернеті і спроб встановити цензуру національних адміністрацій урядів. В яскравій публіцистичній манері *Декларація Барлоу* проголошувала: «Ми повинні оголосити наше віртуальне «я» імунітетом до вашого суверенітету, навіть якщо ми продовжуємо погоджуватися на ваше панування над нашими тілами. Ми поширимося по всій планеті, щоб ніхто не міг затримати наші думки. Ми створимо цивілізацію Розуму в кіберпросторі. Нехай він буде більш гуманним і справедливим, ніж той світ, який створили ваші уряди раніше».

Слідуючим кроком у підготовці і обґрунтуванні демократичних принципів побудови Інтернету стала *Хартія народної комунікації (People's Communication Charter)* створена професором Амстердамського університету С. Хамелінком (Hamelink) і відкрита для підписання на спеціальному веб-сайті [33]. Текст *Хартії* базується на сучасних правозахисних документах, а його 18 статей обґрунтовують такі положення функціонування комунікативного простору, як право на повагу, згідно з основними стандартами прав людини, такими як гідність, чесність, ідентичність та недискримінація, право доступу до каналів зв'язку незалежно від урядового або комерційного контролю, право на рівноправний доступ до інформаційних ресурсів. У статті 12 документу наголошено: «Всі люди мають право на універсальний доступ і доступ до справедливого використання кіберпростору. Їхні права на вільні та відкриті громади в кіберпросторі, їх свобода електронного вираження та їх свобода від електронного спостереження та втручання, повинні бути захищеними».

Серед найбільш помітних і знаних сучасних виступів представників громадянського суспільства на захист прав людини в Інтернеті відмітимо *Декларацію про свободу Інтернету* (2012) (на захист свобод в Інтернеті), підписану низкою відомих організацій та приватних осіб, серед яких Amnesty International, Фонд електронних кордонів, Репортери без кордонів та Фонд Mozilla [34]. *Декларація* підтримує встановлення п'яти основних принципів інтернет-політики: 1) відсутність цензури в Інтернеті, 2) універсальний доступ до швидких і доступних мереж, 3) свобода підключення, спілкування, створення та інновацій через Інтернет, 4) захист нових технологій та інноваторів, чіми

інноваціями зловживають користувачі, 5) використовувати право на конфіденційність та можливість користувача Інтернету контролювати інформацію про нього. На критеріях *Декларації* буде свою роботу по підготовці щорічних оглядів *Freedom on the Net* відома світова правозахисна організація Freedom House. Це ґрунтовні дослідження та аналіз свободи Інтернету в усьому світі, а також рейтинговані оцінки свободи в Інтернеті по країнам, глобальний огляд останніх подій і докладні звіти по країнах [35].

У березні 2006 р. була опублікована *Хартія інтернет-прав*, розроблена *Асоціацією прогресивних комунікацій* – однією з впливових організацій громадянського суспільства, які виступають за свободу кіберпростору [36]. *Хартія* вважає, що здатність обмінюватися інформацією та вільно спілкуватися за допомогою Інтернету є життєво важливою для реалізації прав людини, як це закріплено у Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1976 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1976 р.) та Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1980 р.). Інтернет може стати інструментом розширення прав і можливостей народів світу, лише якщо визнаються, захищаються та поважаються наступні права:

- доступ до Інтернету для всіх;
- свобода вираження поглядів та асоціацій;
- доступ до знань;
- спільне навчання та створення – безкоштовне програмне забезпечення та розробка технологій з відкритим кодом;
- конфіденційність, спостереження та шифрування;
- управління Інтернетом на демократичних засадах;
- усвідомлення, захист та реалізація прав.

Оновлена версія Хартії з'явилась у 2020 р. Перегляд в основному мав на меті врахувати питання управління Інтернетом, підняті під час *Всесвітнього саміту Організації Об'єднаних Націй з питань інформаційного суспільства (WSIS)* та висвітлені у звіті *Робочої групи з управління Інтернетом Туніського порядку денного для інформаційного суспільства*. Він також бере до уваги обговорення Інтернету як глобального суспільного блага, яке відбулося під час обговорень WSIS, а також робочої групи ООН з ІКТ.

Міжнародний резонанс отримала *Декларація інтернет-прав* Палати депутатів парламенту Італії [37]. Італійський парламентській *Комітет з прав та обов'язків, пов'язаних з Інтернетом* оприлюднив законопроект 28 липня 2015 р. Він має на меті захистити «свободу, рівність, гідність та унікальне розмаїття кожної людини» під час перебування в Інтернеті. Законопроект містить положення, які пропагують нейтралітет мережі, право на особистість, право на доступ до Інтернету, можливість доступу до інформації в Інтернеті.

У італійській *Декларації* сказано, що ці права необхідно зберегти, щоб забезпечити демократичне функціонування інституцій, а також уникнути «переважання державних і приватних повноважень, які можуть призвести до суспільства нагляду, контролю та соціального відбору». «Інтернет стає дедалі важливішим простором для самоорганізації окремих осіб і груп, і це життєво важливий інструмент для сприяння індивідуальної та колективної участі в демократичних процесах, а також реальної рівності», – йдеться у законопроекті. Новацією документу стала економічна проблематика. Принципи, що лежать в основі *Декларації*, також враховують функцію Інтернету як економічного простору, який забезпечує інновації, чесну конкуренцію та зростання в демократичному контексті [38].

В останні роки проблему кодифікації прав людини в Інтернеті пробують вирішувати національні держави, пропонуючи різні варіанти правових документів про захист прав людини у кіберпросторі. Прикладом може бути *Бразильський Інтернет – білль про права* (Закон по. 12.965 від 23 квітня 2014) [39]. Однак цей приклад скоріше виключення, ніж правило. На національному рівні у Латинській Америці зараз відмічається відсутність або неналежний рівень захисту прав людини в Інтернеті [40].

У рамках Європейського Союзу групою переважно німецьких інтелектуалів, політиків, науковців, журналістів і представників різних професійних груп був підготовлений текст *Хартії фундаментальних цифрових прав Європейського Союзу* (*The Charter of Digital Fundamental Rights of the European Union*). Первісно він був опублікований наприкінці 2016 р., а з урахуванням суспільного обговорення остаточна редакція з'явилась у 2018 р. З самого початку запропонована *Хартія* була пропозицією інституціоналізувати документ цифрового

конституціоналізму (was a proposal for the *institutionalization* of a document of digital constitutionalism). Втім, суттєвого суспільного розголосу і підтримки документ з різних причин не отримав, зокрема на глобальних форумах з управління Інтернетом (IGF, ICANN, RightsCon). Європейський парламент залишається центральною і чи не єдиною спробою інституціоналізації мережі навколо *Хартії фундаментальних цифрових прав Європейського Союзу* [41].

Дещо раніше в рамках своєї ініціативи «*Цифровий порядок денний для Європи*» (2013) Європейська комісія опублікувала *Кодекс прав ЄС в Інтернеті* («*Кодекс*»), призначений для навчання громадян їхнім основним правам під час підключення та використання Інтернету. Кодекс не вводить нових правил, а натомість компілює та узагальнює права та принципи, закріплені в чинному законодавстві ЄС стосовно прав споживачів. Хоча основна мета *Кодексу* полягає в тому, щоб підвищити обізнаність споживачів і сприяти більш широкому використанню онлайн-послуг, він також слугує корисним нагадуванням для постачальників онлайн-послуг і торговців про обов'язки, які вони несуть перед користувачами і клієнтам відповідно до законодавства ЄС.

Новітня ініціатива (2019 р.) створення міжнародного регулюючого та правозахисного документу стосовно Інтернету пов'язана з ідеєю підписання так званого *Інтернет-контракту* (The Contract for the Web) в сенсі суспільного договору, який має зіграти роль конституції для кіберпростору [42].

Документ, розроблений творцем Всесвітньої павутини Тімом Бернерсом-Лі, може бути гарною основою для громадського компромісу: низка урядів поряд із громадськими організаціями та ІТ-компаніями вже до нього приєдналася. Він пропонує 9 принципів для держав, компаній та користувачів, дотримання яких зробить інтернет більш відкритим та прозорим.

Документ поділено на 3 частини, що включають по 3 принципи для урядів, компаній та користувачів. А саме:

Принципи для урядів.

1. Забезпечте доступ до Інтернету для кожного.
2. Зберігайте Інтернет повністю доступним весь час. Щоб ніхто не був позбавлений права на доступ до Інтернету.

3. Поважайте фундаментальні права людини на конфіденційність та захист даних. Щоб будь-яка людина могла користуватися Інтернетом вільно, безпечно та без страху.

Принципи для компаній.

4. Зробіть Інтернет недорогим та технічно доступним для кожного. Щоб у процесі використання та формування Інтернету брали участь усі.

5. Поважайте та захищайте приватність та особисті дані людей в Інтернеті, щоб побудувати в мережі атмосферу довіри. Це потрібно, щоб люди тримали своє онлайн-життя під контролем і могли робити ясний та осмислений вибір щодо своїх даних та конфіденційності.

6. Створюйте технології, які підтримують у людях найкраще та кидають виклик гіршому. Щоб Інтернет справді був суспільним благом, де інтереси людей враховуються насамперед.

Принципи для користувачів.

7. Будьте творцями та працюйте в мережі спільно. Щоб в Інтернеті був якісний та відповідний контент для кожного.

8. Створюйте сильні спільноти, які поважають цивілізований діалог та людську гідність. Щоб кожен відчував, що в Інтернеті він у безпеці, і йому тут раді.

9. Боріться за глобальну мережу. Щоб Інтернет залишався відкритим громадським ресурсом для людей по всьому світу сьогодні і в майбутньому [43].

Таким чином визначається, що кожен має відігравати свою роль у захисті майбутнього Інтернету. *Контракт для Інтернету* був створений представниками понад 80 організацій, які представляють уряди, компанії та громадянське суспільство, і встановлює зобов'язання щодо керівництва програмами цифрової політики. Для досягнення цілей *Контракту* уряди, компанії, громадянське суспільство та окремі особи повинні взяти на себе зобов'язання щодо постійного розвитку політики, пропаганди та впровадження тексту *Контракту*.

Контракт, безсумнівно, є частиною процесу створення глобальної нормативної бази для Інтернету. Наскільки ефективно це буде робитися, залежить від двох факторів: розголосу процесу створення документа та мобілізації широкої та стабільної коаліції навколо нього. Той факт, що свою підтримку ідеї заявили 80 організацій і тисячі приватних осіб

свідчить, що такий документ відповідає попиту на глобальні дії в сфері захисту прав людини в Інтернеті.

Висновки

Наведені в роботі дані свідчать, що створення міжнародного кодифікованого документу щодо юридичного визначення прав людини в кіберпросторі є нагальною потребою часу. Загальновизнано, що ІКТ впливають і на них впливає соціально-політичне середовище, в яке вони впроваджуються та функціонують. ІКТ можна розглядати не тільки як засіб обміну та розповсюдження інформації, але також як інструмент для посилення прав людини. Проте завжди існує важливий ризик того, що неналежне використання ІКТ може підірвати ці права, позбавити прав певні соціально-економічні групи і атакувати фундаментальні інститути демократії.

Як показано в тексті даної роботи, зусиллями міжнародних організацій, перш за все ООН і Ради Європи, розроблені чіткі правові стандарти в галузі прав людини в он-лайн середовищі. Права людини в Інтернеті проголошені універсальними, неподільними, взаємозалежними і взаємопов'язаними. Заслугує на увагу пропозиція вчених і політиків прийняти *Декларацію цифрових прав людини* по аналогії з *Загальною декларацією прав людини*, а також приведення у відповідність з нею національних законів у сфері інформації та інформатизації. Ключовим при цьому має стати принцип свободи Інтернету як основна норма права для кожної держави з урахуванням тих обмежень, які передбачені міжнародно-правовими актами та відповідними національними законами.

Разом з цим серйозною проблемою міжнародного режиму прав людини он-лайн залишається вироблення ефективних правозастосовних механізмів. Відсутність підзвітності та захисту від зловживань є ще більш складним завданням. Питання юрисдикції та вплив бізнес-корпорацій створюють додаткові складності. Ці фактори гальмують створення єдиного загальновизнаного документу щодо характеру і обсягу прав людини в Інтернеті.

За умов відсутності кодифікованого міжнародного законодавства з кінця 90-х років 20 ст. з'являються спроби запропонувати суспільству різні варіанти *Міжнародного біллю про права людини в Інтернеті* з боку різноманітних громадських

об'єднань і організацій. Зміст найбільш відомих з них, розкритий в роботі, свідчить про тісний зв'язок новітніх підходів громадськості з усталеними правозахисними механізмами *Міжнародного біллю про права людини і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод*.

Таким чином, напрацювання офіційного і неофіційного характеру створюють необхідну нормативну базу і закладають методологічні підвалини подальшої роботи в сфері правового забезпечення прав людини в умовах інформаційного суспільства і визначення векторів демократичного розвитку людства.

Література:

1. Окинавская хартия глобального информационного общества (Окинава, 22 июля 2000 года). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163

2. Підсумкові документи Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 – Туніс 2005) включають: 1) Женевська Декларація принципів, 2) Женевський План дій, 3) Туніське зобов'язання, 4) Туніська програма для інформаційного суспільства. URL: <http://old.apitu.org.ua/wsis>

3. Europe at the Forefront of the Global Information Society: Rolling Action Plan. Communication from the European Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee, and the Committee of the Regions. 1996. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996Y1212%2801%29:EN:HTML>

4. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

5. Commission of the European Communities (1996b), Living and working in the information society: People first (Green Paper COM (96) 389). Brussels: European Commission. URL: http://aei.pitt.edu/1227/1/live_work_info_society_gp_COM_96_389.pdf

6. IS-EEUROPE 2002 – eEurope 2002, An Information Society For All, Action Plan. URL: https://cordis.europa.eu/programme/rcn/801_en.html

7. Підсумкові документи Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства. Туніське зобов'язання. URL: <http://old.apitu.org.ua/wsis/tz>

8. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Документ 995_621, поточна редакція – Прийняття від 08.09.2000. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621

9. Ethics and human rights in the information society. Proceedings, synthesis and recommendations Organized by the French Commission for UNESCO in cooperation with UNESCO and the Council of Europe 13-14 September 2007 Strasbourg. URL: <http://www.ifapcom.ru/files/Documents/2009/ethics2009.pdf>

10. IFAP. Програма ЮНЕСКО Інформація для всіх. Інформація для життя. Організація Об'єднаних Націй по вопросам образования, науки и культуры. URL: <https://www.ifap.ru/ofdocs/unesco/program.htm>

11. Про участь України у Програмі див.: Юрченко О.А. Реалізація Програми ЮНЕСКО «Інформація для всіх» в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 66-71.

12. Генеральная конференция, 36-я сессия, Париж 2011 г. 36 С/49 10 октября 2011 г. Пункт 5.24 предварительной повестки дня. Кодекс этики для информационного общества, предложенный Межправительственным советом программы «Информация для всех». URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002126/212696r.pdf>

13. Див.: Резолюції ООН, относящиеся к правам человека онлайн. URL: <http://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2005/03/Rezolyutsii-OON.pdf>

14. IGF – це глобальна платформа для багатьох зацікавлених сторін, яка сприяє обговоренню питань державної політики, що стосуються Інтернету. URL: <https://www.intgovforum.org/en>

15. The Sixteenth Annual Meeting of the Internet Governance Forum (IGF). URL: <https://www.intgovforum.org/en>

16. Maciel, Marilia and Zingales, Nicolo and Fink, Daniel, NoC Internet Governance Case Studies Series: The Global Multistakeholder Meeting on the Future of Internet Governance (NETmundial) (January 1, 2015). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2643883> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2643883>

17. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. Страсбург, 28 січня 1981 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326

18. Конвенція про кіберзлочинність. Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом N 2824-IV (2824-15) від

07.09.2005, BBP, 2006, N 5-6, ст. 7. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575

19. Declaration on Human Rights and the Rule of Law in the Information Society. CM(2005) final. Publ. N060508/h/2). URL: www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Public_participation_internet_governance-nce/Declaration-InformationSociety/011_Declaration_Final%20text_en.asp

20. Internet governance strategy 2016-2019. URL: <https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/igstrategy>

21. Internet Governance Strategy 2016-2017. Progress in implementation of actions and activities. URL: <https://rm.coe.int/implementation-table-ig-strategy/16808b8707>

22. Див. докладно характеристику документів: Recommendations and declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and information society/ URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44>

23. Recommendation CM/Rec(2016)5 of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168058d922

24. Рекомендація CM/REC(2014) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо посібника з прав людини для інтернет-користувачів (ухвалена Комітетом міністрів 16 квітня 2014 року на 1197-му засіданні постійних представників міністрів). URL: <https://rm.coe.int/16802e3e96>

25. Див. докладно: Recommendations and declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and information society/ URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44>

26. Information Society: Focus 2021. URL: <https://rm.coe.int/leaflet-information-society-focus-2021-en-october-2020/1680a0cd58>

27. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries (Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018 at the 1309th meeting of the Ministers' Deputies. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14

28. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини – це набір керівних принципів для держав і компаній щодо запобігання, вирішення та усунення порушень прав людини, які здійснюються під час господарської діяльності. Див.: UN Guiding Principles on Business and Human Rights. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/big-issues/un-guiding-principles-on-business-human-rights/>

29. Declaration by the Committee of Ministers on the manipulative capabilities of algorithmic processes. URL: <https://www.coe.int/en/web/data-protection/-/declaration-by-the-committee-of-ministers-on-the-manipulative-capabilities-of-algorithmic-processes>

30. Gill L., Redeker D., Gasser U. Towards Digital Constitutionalism? Mapping Attempts to Craft an Internet Bill of Rights. The Berkman Center for Internet and Society at Harvard University. Research Publication No2015-15. November 9, 2015. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2687120

31. John Perry Barlow. A Declaration of the Independence of Cyberspace. URL: <https://www.eff.org/cyberspace-independence>

32. A History of Protecting Freedom Where Law and Technology Collide. URL: <https://www.eff.org/about/history>

33. People's Communication Charter text. URL: <http://www.pccharter.net/charteren.html>

34. Declaration of Internet Freedom. URL: <https://declarationofinternetfreedom.org/>

35. About Freedom on the Net. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net>

36. Internet Rights Charter. URL: <https://www.apc.org/en/pubs/about-apc/apc-internet-rights-charter>

37. Camera dei deputati [Italy]. "Declaration of Internet Rights." Last modified July 28, 2015. URL: <https://www.factor-tech.com/connected-world/19020-declaration-of-internet-rights-italy-introduces-web-bill-promoting-net-neutrality/>

38. Declaration of Internet Rights. URL: https://www.camera.it/application/xmanager/projects/leg17/commissione_internet/testo_definitivo_inglese.pdf

39. Див. з приводу цього спеціальне дослідження: Carlos Affonso Souza, Mario Viola & Ronaldo Lemos (eds.) Brazil's Internet Bill of Rights: A Closer Look. URL: https://itsrio.org/wp-content/uploads/2018/02/v5_com-capa_pages_miolo_Brazil-Internet-Bill-of-Rights-A-closer-Look.pdf

40. Informe Sobre La Situación Regional. URL: <https://www.scribd.com/document/509651667/S1901093-es>

41. De Gregorio G. The Rise of Digital Constitutionalism in the European Union (2019). International Journal of Constitutional Law, 2020 Forthcoming, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3506692>

42. Dennis Redeker. The Contract for the Web: The newest manifestation of digital constitutionalism? Völkerrechtsblog, 29 November 2019, doi: 10.17176/20191129-180645-0.

43. Повний текст Контракту див.: Contract for the Web. A global plan of action to make our online world safe and empowering for everyone. URL: <https://contractfortheweb.org/>